

Recenzje

Trzy podręczniki: czyli z czego będziemy studiować psychologię osobowości

Na przełomie XX i XXI wieku ukazały się co najmniej trzy nowe wydania znanych podręczników z zakresu psychologii osobowości:

- 1) Calvina S. Halla, Gardnera Lindzey i Johna B. Campbella *Theories of Personality*, wyd. 4, New York: John Wiley and Sons, Inc., 1998, ss. 740;
- 2) Lawrence A. Pervina i Olivera P. Johna *Personality: Theory and Research*, wyd. 8, New York: John Wiley & Sons, Inc., 2001, ss. 621;
- 3) Dana P. McAdamsa *The Person: An Integrated Introduction to Personality Psychology*, wyd. 3, Fort Worth: Harcourt College Publishers, 2001, ss. 731, plus glossary, bibliografia, etc.

Istnieje szansa na polskie wydania tych książek. Warto zatem poddać je przynajmniej pobieżnej analizie, tak pod kątem ich przydatności dla studiowania psychologii i dydaktyki uniwersyteckiej, jak i pod kątem trendów co do zakresu, treści i sposobu prezentacji teorii osobowości.

Zacznijmy od cech wspólnych omawianych podręczników.

Po pierwsze, znajdujemy w nich systematyczną prezentację wiodących orientacji i teorii osobowości, wzbogaconą o przegląd współczesnych badań służących weryfikacji hipotez stawianych na ich gruncie. Dzięki temu poszczególne teorie poznajemy nie tylko na poziomie ich treści, a więc definicji, opisu struktury i funkcjonowania osobowości, motywacji czy uwarunkowań zdrowego rozwoju i genezy zaburzeń, ale również na poziomie aplikacji do rozwiązywania konkretnych problemów badawczych i wyjaśnienia licznych zjawisk życia psychicznego i społecznego.

Po drugie, we wszystkich trzech dziełach wiele miejsca poświęcono psychologii poznawczej, dominującej w psychologii akademickiej, oraz teorii cech, która za sprawą koncepcji „Wielkiej Piątki” oraz intensywnie rozwijającym się badaniom w ramach genetyki behawioralnej i podejścia różnic indywidualnych odzyskała znaczącą, by nie powiedzieć wiodącą pozycję wśród innych teorii. Orientację poznawczą widać zwłaszcza w podręczniku Pervina i Johna; a podręcznik Halla, Lindzey i Campbella rozbudowano, włączając ważne elementy psychologii poznawczej (np. G. Kelly) oraz teorii cech.

Po trzecie, pomimo niegasnących kontrowersji wokół statusu psychoanalizy (i szerzej: koncepcji psychodynamicznych) jako teorii naukowej, obszerna część każdego z trzech podręczników poświęcona jest omówieniu psychoanalizy, neopsychoanalizy, psychologii ego czy teorii relacji z obiektem; i to niezależnie od tego, jaką orientację teoretyczną reprezentują autorzy książki. Psychoanaliza bez wątpienia weszła do kanonu wiedzy psychologicznej, co może oznaczać, że dla zrozumienia człowieka i pogłębionego studium psychologii konieczna jest przynajmniej ogólna jej znajomość. Kto zaryzykuje kształcenie psychologów bez teorii psychodynamicznych?

Po czwarte, psychologię egzystencjalną potraktowano w sposób dość skrótowy lub marginalny¹. Z zawartości znanego podręcznika Halla i Lindzey w nowym wydaniu zniknął poświęcony jej rozdział. To prawda, że twórcy tego nurtu nie znaleźli równych sobie uczniów i kontynuatorów, a kultura współczesna akcentuje bardziej jakość życia niż jego sens, nie dając tym samym wyraźnych impulsów dla rozwoju psychologii egzystencjalnej, której rozwiązania kontrastują z teoriami socjobiologicznymi, psychodynamicznymi, a nawet wieloma elementami psychologii poznawczej czy humanistycznej, choć tej ostatniej z natury są najbliższe. Psychologia egzystencjalna, eksponując wolność i odpowiedzialność jednostki oraz kwestionując typową dla nauk przyrodniczych zasadę przyczynowości ze względu na ontologiczną odmiennność człowieka, którego egzystencja w świecie nie daje się zamknąć w kategoriach przyczynowo-skutkowych (np. o zaburzeniach nie decydują traumy dziecięce, ale interpretacja sytuacji egzystencjalnej i sposób istnienia), ukazała nową perspektywę ujmowania osobowości.

Po piątę, zwraca uwagę redakcja omawianych pozycji, a zwłaszcza takie elementy, jak przejrzyste podana myśl przewodnia na wstępie każdego rozdziału albo pytania wiodące, które wyznaczają oś tematyczną kolejnych partii książki (McAdams). Dużą wartość ma ocena teorii poprzez wskazanie ich możliwości i ograniczenia, w tym aplikacji i wyników badań, a także porównania z teoriami konkurencyjnymi. Warto zwrócić uwagę na streszczenia i podsumowania, interesujący materiał ilustracyjny, tzw. ramki, schematy i zestawienia, przejrzyste tabele i wykresy oraz spektakularne, a zarazem rzetelnie dobrane przykłady. Nieocenioną wartością merytoryczną i dydaktyczną ma słowniczek (Pervin i John, McAdams), obejmujący główne pojęcia użyte w tekście książki, zwłaszcza biorąc pod uwagę różnorodność teoretycznych ujęć osobowości oraz wieloznaczność terminów używanych na gruncie psychologii.

Jakie są cechy specyficzne każdej z książek?

Publikacja Halla, Lindzey i Campbella to czwarte wydanie znanego podręcznika *Teorie osobowości* Halla i Lindzey, dostępnego w polskim tłumaczeniu od przeszło 10 lat. Po śmierci pierwszego autora (1985), wydawało się, że ten ceniony podręcznik, na którym wychowało się wiele pokoleń psychologów, nie doczeka się już kolejnego wydania. I oto po 20-letniej przerwie, w roku 1998 (trzecie wydanie oryginalne miało miejsce w roku 1978), ukazało się poszerzone i zmienione wydanie

¹ Nie jest to tendencja powszechna. Jess Feist i Gregory J. Feist w książce *Theories of Personality* (wyd. 4, Boston 1998, McGraw-Hill, Co.) ostatni rozdział poświęcają koncepcji R. Maya z odniesieniami do europejskiej psychologii egzystencjalnej.

RECENZJE

czwarte, podpisane przez trzech autorów, których skład uzupełnił J. Campbell. Książkę poddano głębokiej rewizji i restrukturyzacji. Nowe wydanie poszerzono zwłaszcza o elementy psychologii poznawczej, teorii społecznego uczenia się (Bandura, Mischel). Koncepcję Rogersa poszerzono o elementy poznawczej teorii na temat systemu „ja”, co z uwagi na odmiennność założeń – psychologia fenomenologiczna i poznawcza – nie jest być może najszcześniejszym zabiegiem. Rozbudowano część poświęconą teorii cech, dodając rozdział na temat teorii H. J. Eysencka i włączając szkicowo zarysowaną koncepcję „Wielkiej Piątki”. W nowym wydaniu znalazły się również elementy genetyki behawioralnej oraz ewolucyjnych teorii osobowości. Specyfika tej książki wiąże się z faktem, iż prezentację teorii poprzedzają dość bogate biografie ich twórców, co pozwala dostrzec np. korzenie pewnych rozwiązań teoretycznych tkwiące w historii życia autora oraz pozwala śledzić drogi rozwoju naukowego głównych twórców teorii osobowości, ich wzajemne powiązania i inspiracje. Jak zaznaczono powyżej, nowe wydanie nie zawiera rozdziału poświęconego psychologii egzystencjalnej, zrezygnowano również z prezentacji psychologii Dalekiego Wschodu².

Książka Lawrence A. Pervina i Olivera P. Johna pt. *Personality: Theory and Research* to ósme wydanie znanego i od lat cieszącego się w wielu krajach świata dużą popularnością podręcznika psychologii osobowości, wydawanego wcześniej przez pierwszego autora. Akcent pada wyraźnie na psychologię poznawczą i teorię cech, które – jak wiadomo – stanowią najczęściej teoretyczny fundament empirycznych badań naukowych. Mniej miejsca poświęcono natomiast psychologii humanistycznej, zwłaszcza teorii A. H. Maslowa. Obok 15 poszerzonych i zmienionych rozdziałów, które figurowały w poprzednich wydaniach książki Pervina, umieszczono nowy rozdział (dziewiąty) pt. „Biological Foundations of Personality” – tematyka aktualna i ważna, zwłaszcza w świetle ostatnich odkryć z dziedziny genetyki, neurofizjologii i neuropsychologii. Wewnętrzna logika książki, uzyskana dzięki nowej kompozycji rozdziałów, zachęca do systematycznego studium kolejno prezentowanych teorii. Znamionną cechą pracy Pervina i Johna jest ilustracja możliwości aplikacyjnych teorii na poziomie analizy przypadków. Podobnie jak w poprzednich wydaniach przyjęto dwie perspektywy w tym zakresie: przypadek Johna interpretowany w świetle różnych teorii oraz prezentacja specjalnie dobranych przypadków pod kątem danej teorii. Jest to właściwość szczególnie cenna z dydaktycznego punktu widzenia. Zaletą podręcznika jest umieszczenie w nim wielu wyników badań, które pozwalają wyrobić sobie zdanie na temat statusu danej teorii jako inspiracji dla poszukiwań empirycznych. Wzorcowa redakcja książki ułatwia sprawną orientację w tekście, sprzyja zapamiętywaniu i przyswajaniu wielu nieraz skomplikowanych treści, a pomagają w tym np. celne i nierzadko dowcipne ilustracje.

Książka Dana P. McAdamsa to nowoczesny podręcznik skonstruowany według lansowanej od 1996 roku idei integracji nauki o osobowości na trzech poziomach: (1) biologicznie zakorzenionych cech, (2) charakterystycznej adaptacji i motywacji oraz (3) historii życia, w tym tworzonej przez jednostkę koncepcji siebie i tożsamości. Podręcznik obejmuje prezentację głównych orientacji i podejść teoretycznych do osobowości: genetykę behawioralną, socjobiologię, psychoanalizę, neopschoanalizę, psychologię analityczną, indywidualną, teorię cech, koncepcje behawiorystyczne i uczenia się, teorie społeczno-kognitywne, poznawcze teorie motywacji oraz teorie dotyczące struktury „ja”, personologię, psychologię humanistyczną i narracyjną. Istotną zaletą książki, która odróżnia ją wśród innych dzieł o tej samej lub podobnej tematyce, jest zamieszczenie rozdziałów poświęconych psychologii narracyjnej, koncepcji tworzenia znaczeń i integracji doświadczeń w ramach historii życia. Drugą cechą znamionną jest ilustracja teorii i ich możliwości aplikacyjnych w formie analizy osobowości wybitnych postaci, np. Alfreda Hitchcocka, kryzysu tożsamości u Martina Luthra albo autodestrukcyjnego zachowania Vincenta van Gogha. Analizy biografii twórców kultury znakomicie przybliżają sens poszczególnych teorii oraz możliwości, jakie dają w zakresie interpretacji osobowości. Oryginalność podręcznika McAdamsa wynika również z faktu, że prezentacja i systematyczne studium poszczególnych teorii osobowości poprowadzone jest w kontekście i niejako przy okazji poszukiwania odpowiedzi na fundamentalne pytania, na które stara się odpowiedzieć psychologia. Przemawiająca jest siła argumentacji autora oraz żywe i barwne przedstawienie poszczególnych teorii.

Wszystkie trzy książki trzeba uznać za bardzo wartościowe, napisane w różny sposób i ukazujące psychologię osobowości z odmiennych punktów widzenia. Co więcej, w znacznym stopniu wzajemnie się uzupełniają. Prawidłowość ta dotyczy również książki L. A. Pervina *Psychologia osobowości* wydanej przez Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, obejmującej prezentację nie tyle teorii, co zagadnień, jak np. rozwój osobowości albo teoria *self*.

Możliwość bezpośredniego dostępu do analizowanych dzieł mogłaby stanowić istotny krok na drodze zmierzającej do kształcenia polskich studentów psychologii według standardów porównywalnych z innymi krajami świata zachodniego.

I na koniec uwaga, być może nie na miejscu w czasach integracji i globalizacji, mianowicie, czy i w jakim stopniu różny byłby podręcznik, zwłaszcza jeśli chodzi o filozoficzne korzenie teorii osobowości oraz rozłożenie akcentów, pisany z perspektywy europejskiej, bogatej wielowiekową tradycją myśli filozoficznej oraz kultury antycznej, średniowiecznej, renesansu...

Piotr Oleś

Katedra Psychologii Klinicznej i Osobowości KUL

---

² A zatem wznowienie znanego podręcznika *Teorie osobowości* C. S. Halla i G. Lindzey (Warszawa 2001, Wydawnictwo Naukowe PWN; na podstawie III wydania oryginalnego) należy potraktować jako nie tyle historyczne, co komplementarne. Warto dodać, że ostatnio ukazały się ćwiczenia do *Teorii osobowości* autorstwa Donny Ashcraft, zatytułowane *Teorie osobowości. Studia przypadków* (Warszawa 2001, Wydawnictwo Naukowe PWN), stanowiące znakomitą pomoc dla dydaktyki.